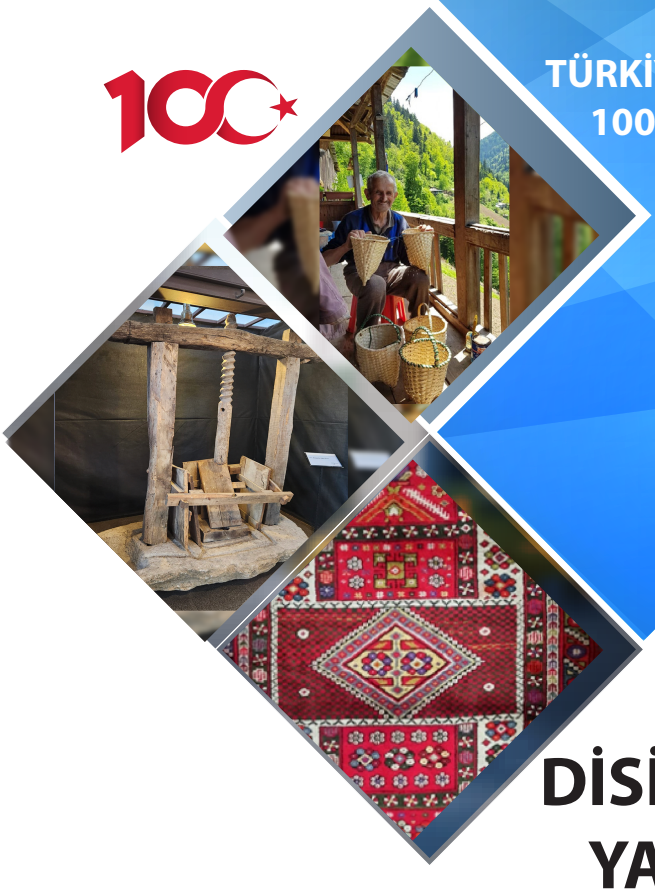
Ege Üniversitesi Yayınları
Edebiyat Fakültesi Yayın No: 226

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN
100. YILINA ARMAĞAN

DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLARLA KIRSAL ENDÜSTRİ MİRASI

Editörler
Füsun BAYKAL - Arife KARADAĞ

İZMİR - 2023

Ege Üniversitesi Yayınları
Edebiyat Fakültesi Yayını No. 226

DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLARLA KIRSAL ENDÜSTRİ MİRASI

Editörler
Füsun BAYKAL
Arife KARADAĞ

İZMİR - 2023

DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLARLA KIRSAL ENDÜSTRİ MİRASI

Füsun BAYKAL - Arife KARADAĞ

ISBN: 978-605-338-433-5

It was published by the decision of the board of Directors of Ege University dated 30.11.2023 and numbered 05/13

© 2021 by Ege University. All rights for this book reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieved system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the copyright owner. Science, language and all kinds of liabilities of the work belong to its author/editor.

Ministry of Culture and Tourism Certificate No: 52149

Contact

Ege Üniversitesi Rektörlüğü
İdari ve Mali işler Daire Başkanlığı
Basım ve Yayınevi Şube Müdürlüğü Bornova-İzmir
Phone: +90 232 342 12 52
E-mail: basimveyayinevisbm@mail.ege.edu.tr

Web: https://basimveyayinevi.ege.edu.tr/

Date of Publication: December, 2023

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası lisansı (CC BY 4.0) ile lisanslanmıştır. Bu lisans, yazarlara atıf yapmak koşulu ile metni paylaşmanıza, kopyalamanıza, dağıtmanıza ve iletmenize; metni uyarlamak ve metnin ticari kullanımına (ancak sizi veya eseri kullanımınızı desteklediklerini ileri sürecek şekilde değil) izin verir.

The work (as defined below) is provided under the terms of this creative commons public license ("ccpl" or "license"). This license allows reusers to copy and distribute the material in any medium or format in unadapted form only, for noncommercial purposes only, and only so long as attribution is given to the creator.

EDİTÖRÜN NOTU

Kırsal endüstri mirası kırsal uygarlığın önemli bir bileşenidir. Kırsal toplumların ürettikleri, takas ettikleri, sattıkları ve gelir sağladıkları, yerel kültüre ait somut ve somut olmayan miras ürünleri, dünyanın farklı bölgelerinde sayısız kırsal endüstri örneğini gözler önüne sermektedir. Kadim halk bilgileri ve ustalık becerisiyle yoğurulmuş, kuşaktan kuşağa aktarılmış ve başka kırsal coğrafyalara yayılmış bu ürünler, el sanatlarından mimariye, yerel kutlamalardan mutfağa kadar geniş bir yelpazede yer almakta, onların ustaları, kullandıkları malzemeler, yöntem ve araç-gereçler, yaşam ve üretim mekânlarından oluşan *kırsal endüstri peyzajları* en az ürünler kadar değerlidir. Öte yandan kırsal ortamlarda kentsel kökenli bir endüstri kolunun varlığı, özellikle Sanayi Devrimi'nden bugüne bazı bölgelere yerleşmiş olsa da esas olan yerelin dinamikleriyle, içsel bir gelişme biçimiyle ve bir bölgenin kaynakları ve mevcut insan gücüyle ortaya çıkan ürünlerden oluşan kırsal kültür endüstrisidir. Sözgelimi, kırsal halk kültürünün en önemli göstergelerinden sayılan kırsal mimari, gösterişsiz ve günlük yaşamın bir parçasıdır. Görkemli ya da anıtsal tarafının ya da dünya çapında ünlü mimarların eseri olmaması, onların sıradan nitelenmesine yol açmıştır. Oysaki kırsal mimariyi oluşturmada kullanılan malzeme, araç-gereç ve yöntemlerin basitliğine, iklim, yer şekilleri ve yoksulluğun getirdiği dezavantajlara ve kısıtlamalara rağmen halk yaratıcılığının sınırsız olduğunu görmek gerçekten saygı duyulacak bir kültürel birikimdir.

Endüstri Devrimi ile topraktan uzaklaşma, hem kırlarda geri dönüşü olmayan bir değişim yaşatmış hem de kentsel miras kayıpları, yaşanan çevresel kirlilikler ve sosyal dönüşümler kırsala karşı olan duyarlılığı artırmış, endüstriyel arkeoloji, kırsal sosyoloji, halk bilimi ve kültürel coğrafya başta olmak üzere birçok disiplinden araştırmalar çoğalmıştır. Kırsalda yaşayan ve çoğu zaman bu varlıkların yaşatılmasında belirleyici rol oynayanlar, onların kendilerine ait olduğunun giderek daha fazla farkına varmakta ve bu konuda daha fazla seslerini duyurmaktadırlar. O nedenle tarihi çiftlikler, geçmiş ve şimdiki sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamlarının yanı sıra peyzajlarıyla ilişkili olarak ele alınmakta, böylece bireysel yapıların dar sınırlarının ötesine geçilmektedir. Ancak, yerel miraslar doğaya geri dönmeye çalışan kentliler tarafından satın alınırken, bu süreçte yeni *melez peyzajlar* doğmuş, geleneksel tarım alanları ve tarımsal işletmeler arasındaki köklü bağ ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu akımın bir sonucu olarak *soylulaştırma* sürecine girilmiş, kırsalın fiziksel ve işlevsel bütünlüğü bozulmuştur. Buna karşılık UNESCO Dünya Miras Listesi'nde -kırsal endüstri mirası adı altında bir sınıflandırma olmasa da- bu tür miras değerlerinden örneklerin kayıt altında olduğunu görmek ümit vericidir.

Günümüzde kırsal dünya, nüfusta yaşlanma, dışa göç, marjinalleşme, kültürel ve biyolojik çeşitlilikte ciddi dönüşümler ve kayıplar yaşamaktadır. Yine de kırsal yerleşmeler ve onları çevreleyen geniş kırsal çevreler, tarım ve hayvancılık, madencilik, tatlı su kaynakları ve rekreasyon-turizm konularında kentlerin/kentlilerin hizmetindedir. Kırsal kültürü koruma ve canlandırma çabalarında kırsala birtakım yeniliklerin sokulduğu görülmektedir. Bu bağlamda kırsal endüstri mirasının yeniden kullanımına ait dünyanın pek çok ülkesinde plan ve programlar eşliğinde projeler yürütülmektedir. Koruma bilincinin yaygınlaşması, kırsal kalkınmada yeniden işlev verilen binalara ve faaliyetlere ihtiyaç duyulması, belki de en önemlisi turizm, kırsala olan ilgiyi artırmaktadır. Ancak kırları tehdit eden birçok sorun, kırsal endüstri mirası için de birer risk faktörüdür. Bu faktörler, doğal afetler ve insan kaynaklı olmak üzere iki gruba ayrılırken, ister az gelişmiş, isterse gelişmiş olsun ülkelerin hepsinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu kitap çalışmasının öncelikli amacı, kırsal endüstri mirası hakkında bilinmeyenleri ve önemini ortaya koymak, korunması hakkında bilinç uyandırmaktır. Kitap, 24 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin konuları, coğrafya, tarih, mimarlık, şehir ve bölge planlama, halk bilimi ve turizm alanlarında çalışan üniversite kaynaklı uzmanların araştırmalarına aittir. Böylece kırsal endüstri mirası, disiplinlerarası yaklaşımlarla mercek altına alınmıştır. Kitapta 24 bölümün sıralanışında Fransız coğrafyacı Prof. Dr. Simon Edelblutte'in çalışması en başta yer almaktadır. Yazar, Fransa'daki kırsal endüstri peyzajını *gizli miras, küçük miras ve yozlaşma* üçgeninde ele almış, kitabın konseptine uygun bir eser hazırlamıştır. Bu yönüyle çalışma, kitabımızın açılış bölümü olarak kabul edilmiştir. Bölümlerden on bir adedi coğrafyacıların eserleridir ve kitaptaki akışa göre, şu anahtar kelimelerle temsil edilmektedir: UNESCO ve kırsal endüstri mirası (F. Baykal ve A. Karadağ), Osmanlı Dönemi kırsal endüstri mirası (Z. Ç. Yazgan ve İ. Yiğit), Manisa (F. Akbaş), Aydın ve un fabrikası (S. Baysan ve A. A. Öztürk), folklorik bebekler ve Türkiye (G. Şahin), yaratıcı turizm ve kırsal endüstri mirası (G. Emekli), kırsal turizm ve kırsal endüstri mirası (F. Baykal), yaylacılık, ekoturizm ve Karçal Dağları (L. Albayrak), su değirmenleri ve Trabzon (M. Hayır Kanat), zeytin ve zeytinyağı müzeleri (F. Varnacı Uzun), Oleatrium Zeytin ve Zeytinyağı Tarihi Müzesi (Y. Dinç ve Ç. F. Usun). Tarih alanındaki bir adet bölüm (O. Pullukçuoğlu Yapucu), kadim üretim araçları ve Küçük Menderes Havzası içeriklidir. Mimarlıkla ilgili bölümler beş adettir; Sürdürülebilir koruma, yaşatma ve İznik (B. Soykök Ede, M. Taş ve N. Taş), tren kültür yolu ve İzmir-Kasaba demiryolu hattı (E. Akyüz Levi ve U. D. Tunca), koruma, sürdürülebilirlik ve değirmenler (D. Ulusoy Binan ve G. G. Okyay Bayazit), dönüşüm sürecindeki kırsal endüstri mirası ve Çeşme Yarımadası (E. Kayın), Güney Marmara Kırsalında zeytin üretim mirası ve kültürel peyzaj (D.S. Eyüpgiller ve K. Güler). Şehir ve Bölge Planlama alanından bir adet bölüm kitaba katkı vermiştir: Zeytin rotası ve Kuzey Ege-Ayvacık (S. Ecemiş Kılıç ve M. Efe Güney). Turizm alanında dört adet kitap bölümü bulunmaktadır: Geleneksel meslekler ve Muğla (A. Türker ve G. Özaltın Türker), geleneksel ürünler, kırsal

turizm ve Bergama (E. Ataberk), turizm köyleri ve Denizli (S. Bertan); kültürel miras-gastronomi ve Denizli (S. Bertan). Halk bilimini temsilen Selendi kilimleri (A. Acar) kitapta yerini almıştır.

"DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLARLA KIRSAL ENDÜSTRİ MİRASI" başlıklı, 24 bölüm ve 33 yazarlı bu kitap, editörler ve yazarlar tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı'na adanmıştır. Bu vesileyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 29 Ekim 1923 tarihine kadar geçen süreçte büyük mücadele veren en başta Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK başta olmak üzere, ordumuzun değerli komutanları, subayları, askerlerimiz ve sivil halkımıza sonsuz minnettarlığımızı bir kez daha belirtmek isteriz. Nice yüzyıllara ulaşmak ve coşkuyla kutlamak dileğiyle…

Prof. Dr. Füsun BAYKAL

Prof. Dr. Arife KARADAĞ

İçindekiler

1. The Industrial-rural Landscape in France: Between Discreet Legacies, Small-scale Heritage and Trivialisation 9
Simon EDELBLUTTE

2. UNESCO Dünya Miras Listesinden Kırsal Endüstri Mirasının Belirlenmesi 33
Füsun BAYKAL – Arife KARADAĞ

3. UNESCO Dünya Miras Süreci Üzerinden İznik Kırsal Endüstri Mimari Mirasının Sürdürülebilir Korunması, Yaşatılması ve Canlandırılması 75
Burcu SOYKÖK EDE - Murat TAŞ - Nilüfer TAŞ

4. Osmanlı Dönemi Kırsal Endüstri Mirasını Araştırmak: Osmanlı Anadolu'su Üzerinden Bir Değerlendirme (XVI-XIX. Yüzyıl) 97
Ziya Çağrı YAZGAN - İlker YİĞİT

5. Küçük Menderes Havzası'nda Kadim Üretim Araçlarından Osmanlı Fabrikalarına 117
Olcay PULLUKÇUOĞLU YAPUCU

6. Kadınların Geleneksel Üretimi: Selendi (Manisa) Kilimleri Üzerine Bir Değerlendirme 127
Arzu ACAR

7. İzmir-Kasaba Demiryolu Hattının Tren Kültür Yolu Bağlamında Değerlendirilmesi 137
Eti AKYÜZ LEVİ - Umut Devrim TUNCA

8. Kırsal Endüstri Mirasının Korunması ve Sürdürülebilirliğinin Değirmenler Açısından Değerlendirilmesi 161
Demet ULUSOY BİNAN - Gülce Güleycan OKYAY BAYAZİT

9. Kavranamamış ve Yitik Bir Miras Türü Olarak Kırsal Endüstri Mirası: Çeşme-Urla-Karaburun Bölgesinde İrdelemeler 183
Emel KAYIN

10. Manisa'nın Kırsal Endüstri Mirasından Örnekler 203
Ferdi AKBAŞ

11. Aydın'da Kırsal Endüstriyel Mirasa Bir Bakış: Eyüp Şahin Un Fabrikası'ndan Kuruluş 1926'ya 227
Sultan BAYSAN – Adil Adnan ÖZTÜRK

12. Geleneksel Giyim Kuşam Kültürünün Aktarımında Folklorik Bebekler ve Türkiye'den Örnekler 251
Güven ŞAHİN

UNESCO DÜNYA MİRAS SÜRECİ ÜZERİNDEN İZNİK KIRSAL ENDÜSTRİ MİMARİ MİRASININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KORUNMASI, YAŞATILMASI VE CANLANDIRILMASI

Burcu SOYKÖK EDE[1] - Murat TAŞ[2] - Nilüfer TAŞ[3]

Giriş

Kültürel miras aynı toplumdaki insanların ortak geçmişlerini anlatan, tarihi birikimlerini ortaya koyan, bulundukları topluma ait yerel kültürel izleri, değerleri taşımakla birlikte aynı zamanda dünya için de önemli bir insanlık hazinesidir. Kültürel miraslar toplumun geçmişi ve bugünü arasında bağlantıyı sağlayan, toplumu oluşturan kültürün, tarihin somut ve soyut değerleridir (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017; Oktay vd. 2020). Kültürel miraslar konusundaki en önemli değerlerden biri de kırsal yerleşimlerdeki kültürel yaşamın yansımaları olan miras değerleridir.

Kırsal yerleşimler bulunduğu bölgenin tarihini, o bölgede yaşayan ya da daha önce yaşamış toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantılarını, yerel gereksinim ve geleneklerini yansıtan, yöresel yapı malzemeleri kullanılarak çevre verilerine göre inşa edilmiş, doğa ile bütünleşen özgün miras değerleridir. Taşıdıkları ulusal ve evrensel değerlerine rağmen kırsal alanlardaki özgün dokunun doğa kaynaklı nedenler, iklim sorunları, idari statü değişiklikleri, politik, ekonomik, sosyo- kültürel sebepler, geleneksel kırsal mimarinin çağdaş yaşamdaki mekânsal gerekliliklere cevap verememesi, yapıların fiziksel ve işlevsel olarak eskimesi, yeni kamu/özel sektör yatırımları gibi çeşitli nedenlerle zaman içinde değişiklik gösterdiği, bozulduğu ve terk edilme sürecine girdikleri görülmektedir. İnsan nüfusunun yitirilmesi, özellikle de gençlerin dış göçü, söz konusu

[1] Öğr. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi İznik Meslek Yüksekokulu, İznik/BURSA.
e-mail: bsoykok@uludag.edu.tr ORCID: 0000-0001-8568-9932
[2] Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, BURSA. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İznik Alan Başkanı (2016-2021).
e-mail: murattas@uludag.edu.tr ORCID: 0000-0001-6152-5650
[3] Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Nilüfer/BURSA.
e-mail: nilufertas@uludag.edu.tr ORCID: 0000-0002-3627-2011

kırsal miras ile kırsal toplulukların yok olması ve kırsal yerel ekonomilerin küçülmesinin en büyük sebebidir (Muilu ve Rusanen, 2003; Amcoff ve Westholm, 2007; Li vd., 2019). Özgün kimliğin devamlılığını sağlamak, kırsalın yerinde kalkınması ve yaşamın sürmesi ile mümkündür. Kırsal nüfusun geleneksel yaşam kültürlerini sürdürürken, ekonomik olarak iyileştirilmelerinin bir yolu da turizm faaliyetleridir.

Türkiye'de 1990'lı yıllardan sonra turizm sektörünün giderek büyümesiyle sektörden elde edilen gelirin arttırılması, turizmin çeşitlendirilmesi, farklı alanlara taşınması ve bütün yıla yayılması gibi hedefler doğrultusunda endüstri miras değerleri de önemli bir turizm ürününe dönüşmüştür. Günümüzde, özellikle Avrupa ülkelerindeki endüstriyel miras turizm rotaları turizmin sürdürülebilir kalkınmasına olanak tanımakta, mimari yapı ve alanlar farklı tematik kullanımlarıyla turistlerin ilgisini çekmektedir (Uysal, 2018). Gündelik yaşantıya ve ekonomik faaliyetlere göre şekillenmiş kırsal alanlardaki mimari eserler de kırsal endüstri mirasının temelini oluşturmaktır.

Bulunduğu yöreye özgü değerler olan kırsal coğrafi ortam ve kırsal kültür (Soykan, 2003), kırsal turizm faaliyetleri ile kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunabilecek önemli yerel unsurlardır (Barrientos vd., 2021). Bu bağlamda birçok ülkede alternatif bir kalkınma stratejisi olarak kırsal turizm yaklaşımları önemli bir yer edinmiştir (Briedenhann ve Wickens, 2004). Bu çalışmada UNESCO Dünya miras sürecinde olan İznik kırsalındaki endüstri miras değerlerinin farkına varılması ve kırsal kültür ile ekonomik yaşantı devamlılığına yönelik öneriler geliştirerek kırsal endüstri mimari mirasın sürdürülebilir korunması, yaşatılması ve canlandırılmasına olumlu katkılar sağlamak amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle hazırlanan bu çalışma; tematik derleme, mevcut durum saptaması ve mimarlık kapsamında gerçekleştirilen alan araştırması özelliği taşımaktadır. Derleme tekniği olarak kaynak taramasına gidilmiş, ilgili alan yazından yararlanılmıştır. Alan çalışmasının yürütülmesi için öncelikle alanda yapılacak çalışmaların kapsamı ve ölçeğine karar verilmiş, insan yaşamının üretimle beraber var olduğu kırsal alanların şekillenmesinde önemli değerlerden olan kırsal endüstri mimari mirası bu çalışmanın strüktürü olarak belirlenmiştir. Mevcut durum saptaması ve alan araştırmalarında gözlem, not alma, fotoğraflama ve sözlü görüşme teknikleri kullanılmıştır.

Kırsal Mimarlık ve Kırsal Endüstri Mimari Mirası

Kırsallık bir kavram olarak bölgeden bölgeye ve zamana göre değişmekle birlikte (Lane, 1994) genel olarak; ekonominin ağırlıklı tarıma dayandığı, az nüfuslu, geniş doğal çevreye sahip, doğal, beşeri ve ekonomik coğrafi değerlerinin yanında ayırt edici kültürel değerlerin ve yerel mimari öğelerin yer aldığı yerleşimler kırsal alan kabul edilmektedir (Çubuk, 1985; Keleş, 1998; Yılmaz ve Atik, 2004; Çeken vd., 2007; Kayıkcı, 2009; Kavruk vd., 2012; Akci, 2015; Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018; Kiper ve Topçuoğlu, 2020). "Kırsal, ilkel" gibi sıfatlarla nitelenen yerleşimlerde doğal manzara zaman içinde insan eylemleriyle şekillenerek kültürel manzaraya dönüşmekte ve kırsal kavramı kültürel coğrafya ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda kültür ile doğanın etkileşimiyle

oluşan kültürel manzaralar kırsal yerleşimlerin özünü oluşturmakta, yerel mimari miras ise tarım, hayvancılık gibi ekonomik aktiviteler ve gündelik yaşam gelenekleri ile özgünleşmektedir (Rapoport, 2004 ve Kayın, 2012). Doğa ve insanın karşılıklı etkileşimleri sonucu toplumların özgün kodlarının oluştuğu kırsal alanlar (Aran, 2000), yere özgü çok katmanlı değerlerin ve yerin özgün karakterinin okunabildiği kültürel miras alanları kapsamındadır (Scazzosi, 2018).

İnsan yaşamının üretimle beraber var olduğu kırsal alanlarda, kırsal toplulukların ekonomik faaliyetleri o yerdeki sosyal yaşamı ve mimariyi etkilemekte, kırsal mimarideki konutlar tek başına barınma işlevine sahip olmayıp birer üretim mekânı olarak da değerlendirilmektedir. Yaşamın devamı ve kalkınmada geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mimari mekânlar yaşam alanları ile iç içe gelişmiştir. Kırsal yaşamdaki üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği depo, değirmen, tahıl ambarı, işlik, fırın, yağhane gibi mekânlar aynı zamanda bir endüstri mimari miras niteliğindedir.

Geçmişte veya günümüzde devam eden endüstriyel üretim süreçlerinin kırsal alanlardaki tarihi, teknolojik, sosyal, bilimsel veya mimari kalıntılarından oluşan kırsal endüstri mirası, kültürel ve doğal çevre arasındaki bağlantıyı da yansıtmaktadır (ICOMOS-TICCIH, 2011). Bu bağlamda kırsal endüstri mirası, yerel ve farklı birçok değere ışık tutan bilgi kaynaklarıdır. Günümüzde ise göç, rant baskısı, teknolojik gelişme, çevresel sorunlar, ekonomik eğilim ve koruma sorunları gibi faktörler ile miras değerleri yok olma riski altındadır. Bu doğrultuda, endüstriyel miras kavramı ilk olarak koruma politikaları kapsamında ortaya çıkmış ve sürdürülebilirlik hedefleri çerçevesinde endüstriyel miras değerleri birer turizm ürününe dönüşmüştür (Uysal, 2018). Birçok ülke ekonomisinin temel bileşeni haline gelen turizm giderek artan bir şekilde doğal ve kültürel mirasın korunması için olumlu bir güç olarak değerlendirilmektedir.

Kırsal Mimarinin Korunması

Mimari eserler insanların yeryüzündeki varlığını gösteren en önemli kanıtlar olmakla birlikte; tarihi, sanatsal, kültürel, sosyal, psikolojik, politik, çevresel ve eğitici olmak üzere çok sayıda değeri de barındırmaktadır (Taş vd., 2009). Dünya genelindeki koruma yaklaşımlarında kırsal mirasın korunmasına uzun yıllar değinilmemiş ya da bu konu odak noktası olmamıştır. Kırsal mimarinin bir kültür varlığı olarak değerlendirilmesi ve korunması ilk olarak 18. yüzyıl sonu Endüstri Devrimine dayanır. Sanayileşme ile uygulanan yeni tarım yöntemleri ile yaşam biçimlerinin değişmesi ve geleneksel kırsal çevrelerin farklılaşmaya başlaması, kırsal mimari mirasın korunmasını gündeme getirmiştir. Bu bağlamda geleneksel kırsal çevrelerdeki köy evlerinin geçmiş kültürün göstergesi olarak bir açık hava parkında toplanması ve sergilenmesi fikri öncelikli olmuştur (Eres, 2008; Güler, 2016; Harman Aslan, 2016). Geleneksel kırsal yapılara yapılacak tekil müdahalelerin mimari mirasın korunması için yeterli görülmemesi ile bu yaklaşım 1960'lı yıllarda yerini yapıların çevreleriyle bir bütün olarak korunması gerektiği ve anıtların içinde bulundukları ortamın ayrılmaz birer parçası olduğu düşüncesine bırakmıştır. 1964

Venedik Tüzüğü'nde koruma kapsamı tek yapı ölçeğinden genişletilerek, tarihi anıt kavramının yalnızca anıtsal eserlerle sınırlı olmadığı, "belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeler" in de koruma kapsamında olması gerektiği vurgulanmış (Venedik Tüzüğü, 1964), 1970'li yıllarda ise kırsal mimari, korunması gerekli kültür mirası olarak tanımlanmıştır.

Kırsal alan ve kırsal mimarinin korunmasındaki önemli girişimlerden olan 1977 Granada Sempozyumunda; kültürel değer, bütünleşik koruma, sosyo- ekonomik kalkınma ve planlama politikalarında önemli bir faktör olarak kırsal mimarlık konularına değinilmiştir (Avrupa Konseyi, 1977). 1989 "Kırsal Mimarlık Mirasının Korunması ve İyileştirilmesine İlişkin Tavsiye" belgesinde kırsal alanların yerel kalkınmadaki en büyük etken olduğu düşünülerek, tarım ve çevre politikalarında yapılı ve doğal çevrenin de düşünülmesi gerektiği vurgulanmıştır (Avrupa Konseyi, 1989). Kırsal alanların ve kırsal mirasın korunması uluslararası belgelere ek olarak farklı zamanlarda da gündeme alınmış; ICOMOS tarafından 2001 yılında "Tarihi Köylerimizi Koruyalım (*Save our historic villages*)", 2007'de "Kültürel Peyzajlar ve Doğa Anıtları (*Cultural landscapes and monuments of nature*)", 2010'da "Tarım Mirası (*Heritage of agriculture*)", 2019 yılında ise "Kırsal Peyzajlar (*Rural landscapes)*" olarak belirlenen temalar ile kırsaldaki doğal ve kültürel değerlerin önemi ve sürdürülmesi gerekliliklerine vurgu yapılmıştır (ICOMOS, 2022). Kırsal mimari mirasta mevcut toplumsal ve fiziksel koşulların önemi, yapıların kültürel ve kullanım değerlerinin birlikte ele alınması gerekliliği ve kırsal alanlarda tarihi toplulukların kendi bağlamları içinde bütünlüklerinin korunmasında sosyal ve ekonomik değişimlerin kontrol edilmesi tavsiye edilerek, kültürel ve doğal mirasın yalnızca geleneksel bozulma nedenleriyle değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik şartlardaki değişimler nedeniyle de tahrip olduğu belirtilerek, kırsalın yeniden canlandırılmasında kır- kent arasındaki gelişmişlik düzeyinin dengelenmesi ve yaşam kalitesinin korumasına yönelik bütüncül politikaların önemi vurgulanmıştır (UNESCO, 1976), Bu bağlamda kırsal alanın uluslararası bir statüde koruma altına alınması, yaşatılması ve canlandırılması önemli hale gelmiştir.

Günümüzde tek yapı ölçeğinden çevre ölçeğine doğru genişleyen koruma kapsamında, kültürel peyzaj ve endüstri mirası gibi yeni kavramlar da ortaya çıkmıştır (Orbaşlı, 2017). 2000'li yıllara doğru endüstri mimari miras yapıları ve bu yapılara ait peyzaj öğelerinin korunmasına yönelik ilgi giderek artmış; endüstri yapılarının korunması, mirasın sahip olduğu değerlerle ilgili farkındalığı sağlama ve bu konularda uluslararası işbirliğini hedefleyen TICCIH (Uluslararası Endüstriyel Mirası Koruma Komitesi) örgütü kurulmuştur. TICCIH, 2000 yılında ICOMOS'un endüstri mirası konusundaki uzman komitesi rolünü üstlenmiş ve çalışma alanı genişlemiştir. TICCIH önderliğinde hazırlanan ve uluslararası ölçekte kabul gören Nizhny Tagil Tüzüğü, endüstri mirasına yönelik koruma ilkelerini belirleyen uluslararası ilk rehber olmuş, 2011 yılında ise "Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının korunması için ICOMOS- TICCIH ortak ilkeleri Dublin İlkeleri" yayınlanmıştır. Bu çalışmalarda, yerel, ulusal ve uluslararası kültürel etkileşimlerin zaman içindeki değişimlerinin açıklandığı, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile sosyal ve sanatsal özelliklerin okunabildiği endüstri mirasının, değerinin anlaşılması ve belgelenmesine ek olarak; endüstri miras yapılarının

ve yerleşimlerinin geçmişindeki hikâyeleri ile ziyaretçilerle kuracakları ilişkinin bu alanların devamlılığını sağlamada sürdürülebilir fırsatlar yaratacağına dikkat çekilmiş, müzelerin kurulması, sergilerin düzenlenmesi ve rotalar oluşturarak bu alanların turizm ile ilişkilendirilip yaşatılması konularının üzerinde durulmuştur (ICOMOS ve TICCIH, 2011).

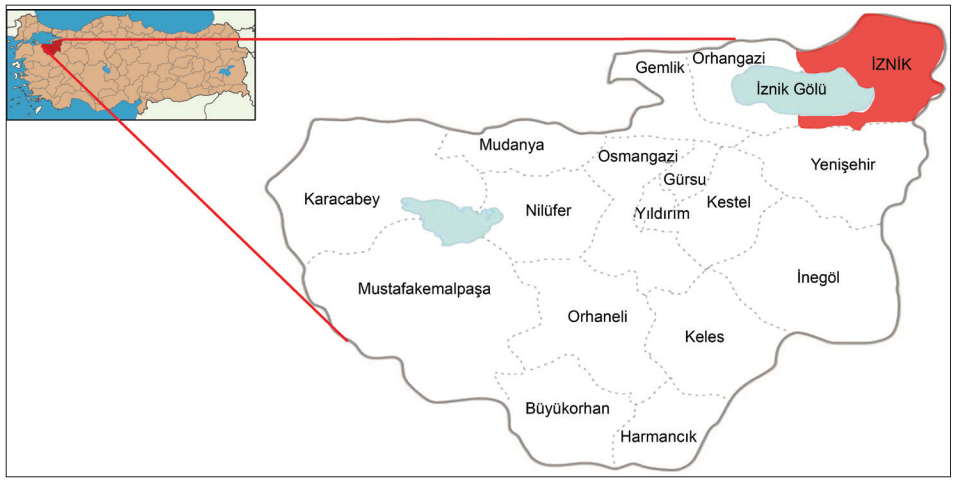
Kırsalda Turizm, Kalkınma ve Kırsal Endüstri Mirası

Kırsal alanlarda yaşayan halkın geleneksel geçim kaynaklarını oluşturan tarım ve ormancılıktan yeterli gelir elde edememeleri sebebiyle ekonomilerde çeşitliliği sağlayabilmek ve az gelişmiş yöreleri kalkındırabilmek gibi amaçlarla kırsal alanlarda turizm kapsamlı kalkınma politikaları geliştirilmektedir (Sharpley, 2002; MacDonald ve Jolliffe, 2003; Briedenhann ve Wickens, 2004; Skuras vd., 2006). Sürdürülebilir kırsal turizm stratejileri koruma ve kalkınmada bir araç olarak ele alınmakta (Lane, 2005), yerel kalkınmada kırsal turizm katalizör olarak görülmektedir (C´aceres-Feria vd., 2021). Kırsaldaki turizm faaliyetleri ile tarım ürünlerine talebin çoğalması, yöresel el sanatlarının gelişimiyle esnaf ve sanatkâr sayısının artması, kültürel faaliyetlerin devamlılığı sağlanırken (Soykan, 1999), ekonomik kalkınmanın yörenin özgün geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetler ve turistik etkinliklerin bir arada ve birbirinin tamamlayıcısı olarak geliştirilmesi halinde sürdürülebilir olacağı düşünülmektedir (ECOVAST, 1994 ve Sharpley, 2002). Bu bağlamda kırsal kalkınmayı hedefleyen birçok kamu ve özel sektör projesi teşvik edilerek uygulanmaktadır (Mulero, 2001). 2017 yılının Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütünce "Uluslararası Kalkınma için Sürdürülebilir Turizm Yılı" ve 2020 yılının "Turizm ve Kırsal Kalkınma Yılı" ilan edilmesi, kalkınma ve turizm ilişkisinin uluslararası önemini gösterirken, 2021 yılında başlatılan "en iyi turizm köyleri" hareketi de kırsal kalkınma, dönüşüm ve toplum refahı için kırsal turizmi pozitif bir güç haline getirmeyi hedeflemekte ve kırsal turizmin ancak *kapsamlı ve kapsayıcı bir planlama stratejisi* ile yürütüldüğü takdirde sürdürülebilir olabileceği belirtilerek, kamu-özel sektör ortaklıklarının teşvik edildiği bütünsel yaklaşımın önemi vurgulanmıştır (UNWTO, 2023a; UNWTO, 2023b; UNWTO, 2023c).

Kültürel miras koruma, kırsal turizm, kırsal kalkınma ve kırsal endüstri mirası ilişkisine bakıldığında, UNESCO Dünya Miras Listesi'nde de çok sayıda endüstriyel yerleşim koruma altına alınmış, Avrupa kıtası ölçeğinde ERIH (Avrupa Endüstriyel Miras Rotası) ağı ile endüstri mirasıyla ilgili farkındalık yaratma amaçlanmış ve Avrupa'daki tarihi endüstri yapıları için ortak rotalar önerilmiştir (ERIH, 2023). Dünyadan kırsal kalkınma örneklerinin yer aldığı ENRD (Kırsal Kalkınma için Avrupa Ağı) platformundaki kırsal kalkınma projeleri ve LEADER (Kırsal ekonominin kalkındırılması için faaliyetler arasındaki bağlantılar) programı kapsamında yapılan projelerde de kırsal turizme ve kırsal endüstri mirasına yönelik çalışmalar yer almaktadır (ENRD, 2023 ve Avrupa Konseyi, 2023).

İznik ve UNESCO Dünya Miras Süreci

Bursa ilinin bir ilçesi olan İznik (Nikaia/Nicaea), Marmara (Bithynia) bölgesinde, Marmara Denizi'nin güneydoğusu, İznik Gölünün (Askania Limne) ise doğu kıyısında, dağlarla çevrili verimli bir ovada konumlanmaktadır. Bursa ilinin kuzeydoğusunda ve il merkezine yaklaşık 90 kilometre mesafedeki ilçe sınırları, 29-30' ve 29-57' doğu boylamları ile 40-21' ve 40-37' kuzey enlemleri arasındadır (İznik Yönetim Planı, 2022) (Şekil 1).

Şekil 1: İznik ilçesinin konumu (URL 1 ve Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2018'den alınarak düzenlenmiştir).

İznik kenti, birçok medeniyete başkentlik yapmış, tarihsel katmanları yansıtan, binlerce yıllık tarih ve kültür birikimine sahip önemli bir yerleşimdir. İznik'te yaşam, tarih öncesi çağlardan başlayarak, Helenistik ve Roma dönemi ile başkentliğini yaptığı Selçuklu, Bizans ve Osmanlı dönemlerinin ardından günümüze devam etmektedir (Eyice, 1988; Yalman, 2000). Izgara planlı tarihi kent dokusu, surları, anıtsal kapıları ve farklı medeniyetlere ait yapı ve kalıntıları ile açık hava müzesi niteliği taşıyan antik kent, özgün değerlerini büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmıştır (İznik Yönetim Planı, 2022). Aynı adı taşıyan gölün kıyısında verimli topraklar üzerine kurulmuş İznik, sahip olduğu doğal peyzajı, iklimi, doğası, tarımsal ürün çeşitliliği, kültürel değerleri ve özgün kırsal mimari mirası ile de oldukça zengindir. İznik, Kültür ve Turizm Bakanlığının başlattığı çalışmalar sonucunda 2014 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmış, daimi liste için ise 2022 yılında Türkiye'den tek aday olarak belirlenmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2022). Dünya Mirası Listesi, UNESCO'ya bağlı Dünya Miras Komitesi tarafından belirlenmiş ve bulundukları ülkenin devleti tarafından korunması garanti edilmiş, tüm dünya için önemli değer taşıdığı kabul edilen doğal ve kültürel

varlıkların listesidir. Böyle bir liste oluşturmadaki amaç, tüm insanlığın malı olan değerlerin korunmasında uluslararası işbirliği yaratmaktır (Ishwaran, 2004'den akt., Şentürk, 2012). Bu bağlamda İznik'in sahip olduğu evrensel miras değerlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarımında alanın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kaydı önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir (İznik Yönetim Planı, 2022). 2018 yılında İznik Gölü tescillenerek Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan olarak belirlenmiş (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023), 2021 yılında zanaat ve halk sanatları dalında geleneksel İznik Çinisi ile İznik, UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına alınmış, yine 2021 yılında, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, bölgenin kalkınması, yerleşimin özgün yapısı, mimarisi, gelenek ve görenekleri, yerel yemekleri ve tarihsel kimliğinin korunmasını gibi amaçları kapsayıcı bir hareket olan Cittaslow listesine girerek ulusal ve uluslararası platformlarda adını daha da fazla duyurmaya başlamıştır.

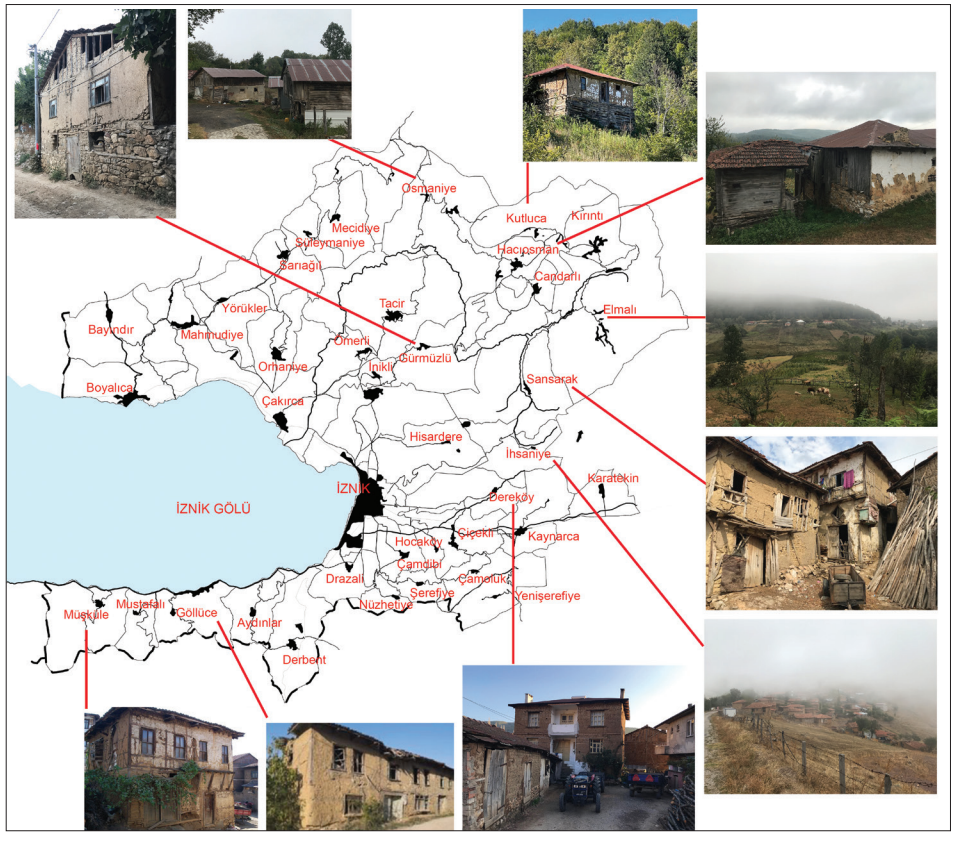
İznik Kırsalı ve Kırsal Endüstri Mimari Mirası

İznik'i biçimlendiren en önemli etkenlerden biri yakın çevre özellikleridir. Gölü, ovası, yamaçları, dağları ve köylerin oluşturduğu doğal çevre ve kırsal mimari birlikteliğine ait siluet, kırsal peyzaj niteliğindedir (Alioğlu, 2015). Kent ve kırsalın iç içe olduğu ilçede; Aydınlar, Bayındır, Boyalıca, Çakırca, Çamdibi, Çamoluk, Çampınar (Nüzhetiye), Çandarlı, Çiçekli, Derbent, Dereköy, Drazali, Elmalı, Göllüce, Gürmüzlü, Hacıosman, Hisardere, Hocaköy, İhsaniye, İnikli, Karatekin, Kaynarca, Kırıntı, Kutluca, Mahmudiye, Mecidiye, Müşküle, Mustafalı, Ömerli, Orhaniye, Osmaniye, Sansarak, Sarıağıl, Şerefiye, Süleymaniye, Tacir, Yenişerefiye, Yörükler kırsal mahalleleri (köy) yer alır (İznik Kaymakamlığı, 2021). Bu kırsal mahallelerin bazıları İznik merkezine yakın (Çamdibi, Drazali gibi), bazıları göl kıyısında (Boyalıca, Çakırca gibi) yer alırken, bazıları daha uzakta konumlanmış dağ köyleridir (Elmalı, İhsaniye gibi) (Şekil 2).

Şekil 2: İznik tarihi kent merkezi ve İznik kırsal yerleşimlerin ilişkisi (Google Earth'ten alınarak düzenlenmiştir)

İznik köylerinin hem konumları ve geçim kaynakları gereği, hem de sakinlerinin farklı kültürlerdeki bireylerden oluşması sebebi ile (İnikli- yerli köyü; manav, Elmalı-gürcü köyü, İhsaniye- yörük köyü gibi) yerleşim düzeni, yaşantı ve alışkanlıklarda çeşitlilik görmek mümkündür. Bu çeşitliliğin somut olarak en belirgin yansıması da mimaride görülmektedir. Elmalı, Hacıosman, Kırıntı ve Kutluca gibi orman örtüsünün geniş alanlarda devamlılık gösterdiği köylerde çevrede en çok bulunan ve kolay temin edilen ahşap, temel yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Süleymaniye, Osmaniye ve İhsaniye gibi dağ köylerindeki yapılarda taş malzeme kullanımı sayıca fazladır (Akbulak, 2007). İnikli, Ömerli köyleri gibi geleneksel Türk evi mimarisinin özgün örneklerinin olduğu diğer köylerde ise genellikle ahşap iskelet araları kerpiç dolguludur (Şekil 3).

Şekil 3: İznik kırsalındaki yapı ve yapılaşma çeşitleri (Bursa Büyükşehir Belediyesi'nden alınarak düzenlenmiştir, 2023).

Kırsal mimarinin en önemli özelliklerinden biri, hane halkının ekonomik faaliyetlerine göre şekillenmesidir. Ekonomik faaliyetlerdeki farklılık özellikle kırsal konutların eklentilerinde karşımıza çıkmakta, bir meskene kırsal karakter kazandıran

en önemli unsur yapı eklentileri olmaktadır (Akbulak, 2007). Mimarilerinde farklılık görülen bu eklentiler; işlik, depo, yağhane, ambar, ahır, samanlık, fırın, garaj, sundurma olarak çeşitlenmekte ve özellikle üretimle ilgili olan bu alanlar kırsal endüstri mimari mirası olarak değerlendirilebilmektedir. İznik kırsalında da bu farklı yapı ve eklentiler mevcuttur.

Su Değirmeni

Su değirmenleri, akan suyun gücüyle çalışan, içinde tahılların öğütüldüğü yerlerdir (Hasol, 2019). İznik Kırıntı Köyü'ndeki tarihi su değirmeni de önemli bir endüstri mimari miras örneğidir. İznik merkeze yaklaşık 35 km uzaklıktaki Kırıntı Köyü, Gürcistan ve özellikle Batum çevresinden gelen halkın yaşadığı, günümüzde de Gürcü kültürünün devam ettiği bir yerleşimdir. Ahşap çantı tekniğinde inşa edilen tarihi su değirmeni de Karadeniz mimarisinin tipik özelliklerini sergiler. 1893 yılında inşa edildiği düşünülen değirmen günümüzde de çalışır durumdadır (Şekil 4). Uzun yıllar Kırıntı Köyü ve çevre köylerdeki halkın tarım ürünlerinin öğütüldüğü ve ekmeğin hammaddesi olan unun elde edildiği tarihi su değirmeninden 1980'li yıllardan itibaren İznik merkezdeki tarihi taş fırında kullanılan unların da bir kısmı elde edilmektedir. Dere yatağı üzerine kurulu olan su değirmeni kışın tam kapasite çalışırken, yazın gölette biriken su ile buğday öğütmektedir. Tarihi değirmen yöreyi gezen turistler tarafından da ziyaret edilmektedir (A.Ç., kişisel görüşme, Nisan 2023).

Şekil 4: Kırıntı köyü tarihi su değirmeni dıştan ve içten görünümler (Taş, M. arşivi, 2023)

Zeytin İşlikleri

İlçe nüfusunun %90'ının tarımla uğraştığı, halkın temel geçim kaynağının tarım olduğu İznik'te, çiftçi ailelerin %70 gibi önemli bir kısmının gelir kaynağı zeytinciliktir (Şekil 5a). İlçenin yaklaşık 7.000 hektar alanını kaplayan zeytinlikler (İznik Kaymakamlığı, 2023) özellikle İznik Gölü güney kıyılarında neredeyse kesintisiz biçimde devam ederek kırsal peyzaj öğesi olarak da oldukça etkileyicidir. 200- 700 yıllık

zeytin ağaçlarının olduğu İznik'te (İznik Yönetim Planı, 2022) göl çevresindeki kazılarda bulunan zeytin presleme araçlarına ait kalıntılar, yöredeki zeytincilik tarihinin Antik dönemlere dayandığını göstermektedir (Akbulak, 2006). Zeytin ağacı yetiştirmek için uygun iklim, toprak, eğim, sulama gibi elverişli imkânların varlığı zeytin yetiştiriciliğinin bu denli öncelikli olmasını sağlamıştır.

Zeytinciliğin günümüzde de devam etmesi hem geleneksel kırsal mimaride hem de yeni inşa edilen konutlarda bu üretime yönelik mekânları gerekli kılmıştır. Zeytin üretimi kırsal mimarinin ve kırsal yerleşim dokusunun şekillenmesinde etkili olmuş, zeytin işlemeye yönelik alanlar tasarlanmış ve/veya yağhaneler yapılmıştır (Büken, 2003). Zeytincilikle uğraşılan köylerde genellikle konutların zemin katlarındaki işlikler zeytinlerin işlendiği ve depolandığı mağazalar olarak kullanılmakta ve kırsal endüstri mimari mirasın birer örneğini oluşturmaktadır. Zemin katlarda yerden 1- 1,5 m yükseklikteki duvarlarla bölünerek dikdörtgen gözler biçiminde oluşturulan beton havuzlar üstü açık sabit havuzlar biçimindedir (Şekil 5b). Bu alanların içine salamura zeytinler basılmaktadır. Daha eski yapılarda ise bu işlem 1.5 -2 m çapındaki ahşap fıçılar veya bidonlarla aracılığı ile sağlanmıştır. Çoğu konutun zemin katları zeytin eleme makineleri de bu alanda tutularak tamamen zeytin işlerine ayrılmakta (Kayı, 1996 ve Mazlum vd., 2004), başka bir alan düzenlenmemişse tarımsal araç ve gereçler de burada muhafaza edilmektedir.

Konutlarda İpekböcekçiliği

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bursa hem ipekleriyle ünlü bir dokuma şehri, hem de ipek ticaretinin merkezi olmuştur. İznik Gölü Havzası da ipekböceğinin yaşam alanı olan dutun yetişmesine elverişli olması, kırsal kesimdeki dut ağacı sayısının fazlalığı ve Bursa'ya yakın konumuyla önem kazanmıştır. Özellikle 18. yüzyılda İznik Gölü Havzasının başlıca geçim kaynağını ipekböcekçiliği oluşturmuştur (Taşlıgil, 1997 ve Akbulak, 2006). Günümüzde sona eren bu faaliyet, etkin olduğu dönemlerde özellikle İznik Gölü güneyindeki yerleşimlerde kırsal mimarinin şekillenmesindeki temel unsurlardan biri olmuştur. Bulunduğu bölge içerisinde döneminde ipekböcekçiliği işlemlerinin yapıldığı en görkemli konut İznik Gölü güneyinde, Orhangazi ilçesine bağlı Sölöz'de inşa edilmiştir (Şekil 5c). 4 katlı konutun bitişiğinde konuta ait mağaza yapısı bulunmaktadır. Ek olarak İnikli, Ömerli, Dereköy gibi göle daha uzak konumdaki köylerde de zamanında ipekböcekçiliği yapılmıştır (Elbas, 2014).

İpekböcekçiliği yapılan yıllarda inşa edilmiş ahşap karkas konutlar mekân özellikleri ve boyutlarıyla, bu etkinliğe uygun tasarlanmıştır. İpekböceği yetiştirme işi tamamen ev ortamında yapıldığından konutların içi daha fazla böcek yetiştirebilmek için mümkün olduğunca büyük tutulmuştur. Kat sayısının fazla olduğu (genellikle 3 ya da 4 kat) yapıların sağır duvarlarla çevrili zemin katları işlik olarak kullanılırken en üst katları tamamen ipekböcekçiliğine ayrılmıştır. Ara katlar büyük bir sofa etrafındaki iki ya da daha fazla odadan oluşurken, en üst katta hiç oda bölmesi olmayan, tamamen ipekböcekçiliği için ayrılmış bir sofa bulunmaktadır. Tüm kat boyunca uzanan, aydınlık ve ferah olan bu mekânlar (çardaklar), böceklerin tohumdan tırtıl olarak çıktıkları,

geliştikleri ve kozalarını ördükleri alanlardır. Mekânların havadar olması gerekliliği, bu plan şemasını zorunlu kılmıştır. İpekböcekçiliğinin yapıldığı dönemdeki konut içi üretim araçları ise günümüze ulaşmamıştır (Alptekin, 2002; Büken, 2003; Mazlum vd., 2004; Akbulak, 2007). Kurtuluş Savaşı sırasındaki işgallerde havzadaki dutlukların büyük ölçüde tahrip edilmesi, savaş sonrasında ipekböcekçiliğiyle uğraşan gayrimüslimlerin kırsaldan ayrılması, yerlerine gelen Balkan göçmenlerinin yabancısı oldukları bu faaliyeti sürdürememeleri, havzada kalan bazı dutlukların zeytinliklere dönüştürülmesi ve yoğun kullanılan tarımsal ilaçların ipekböceğine zarar vermesi ile de Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında ipekböcekçiliği terk edilmiştir (Taşlıgil, 1997 ve Akbulak, 2006).

Şekil 5: a:Zeytin toplama işlemi, b:geleneksel bir konutta zeytin havuzu örneği, c:Sölöz köyü ipekböcekçiliği yapılmış tarihi konut (URL 2 ve Yazar arşivi, 2021).

Fırın (Ocak)

Yapıların bahçelerinde veya sokak kenarlarında yer alan fırınlar kırsal yerleşim dokusunun önemli öğelerinden biridir. Yapı ustaları veya konut sahipleri tarafından inşa edilen fırınlar, yapım sistemi ve inşa malzemeleri bakımından benzer özelliktedir. Genellikle yaşama birimi olan konutun dışında ve yakın, dairesel ya da dörtgen taş bir platform üzerinde, kubbe örtülü, içten ve dıştan kerpiç sıvalıdır. Üzerlerinde sudan etkilenmemesi için daha büyük tutulan sundurma ya da beşik çatılı üst örtüler yer alır (Şekil 6). Köy peyzajı içinde karakteristik bir yeri olan köy fırınları eski dönemlerde aktif olarak kullanılırken, günümüzde ekmek yapımı ve yemek pişirimi ile geleneksel üretim biçimlerinde (ahşap işi yapanların ağaç dallarını kurutması gibi) yer yer kullanılmaktadır.

Şekil 6: İhsaniye ve Sansarak köyü fırın örnekleri (Soykök Ede, B. arşivi, 2020).

Depo ve Ambarlar

Kırsal alanda mimariyi biçimlendiren en temel faktör üretim şekilleridir. Tarımsal üretime dayalı bir yerleşmede her ailenin sahip olduğu ahır, samanlık, serender gibi birimlerin bir araya geliş biçimleri ile yapıların araziye yerleşme düzeni ilginç kümelenmeler ve dokular oluşturabilmektedir (Ahunbay, 2011). İznik kırsalında bu birimlerin yapı zemin katlarında ya da çatı aralarında olduğu örneklerin yanı sıra, artı ürünün ya da tarım malzemelerinin konulduğu depolama alanlarının konuta bitişik ahşap sundurmalı mekânlar olarak inşa edildiği veya bu çeşitli eklentilerin konutun hemen yakınında ayrı bir birim olarak inşa edildiği örneklere de rastlanır. Tahıl üretimi yapılan köylerde depolama amacıyla ambar, ot, saman ve artı ürün depoları inşa edilmiştir. Hayvancılıkla geçimi sağlayan alanlarda ise ilgili eklentiler ahır ve samanlık ile kışlık odunun tutulduğu birimler olup, birbirlerine bitişik olarak düzenlenen bu yapılar genelde konutun birkaç metre yakınında konumlanmaktadır (Akbulak, 2007). Özellikle İhsaniye Köyü girişindeki Tarım ve Orman Bakanlığı desteği ile inşa edilmiş, ahşap hatıllı, taş yığma sistemli ahır özgün mimarisi ile dikkat çekicidir (Şekil 7).

Şekil 7: Sansarak ve Elmalı köylerinde konuta bitişik olarak eklemlenen yapı eklentileri ile İhsaniye köyündeki taş yığma ahır (Soykök Ede, B. arşivi, 2020).

İznik'in kuzeydoğu kesimindeki kırsal alanlar genellikle Karadeniz mimarisi ve kültürünün görüldüğü yerlerdir. Bu alanda Elmalı, Hacıosman, Kırıntı ve Kutluca gibi orman köyleri yer alır. 14. yüzyıl sonlarında kurulan bu yerleşme çevrelerinin önceki dönemlerde tamamen ormanlarla kaplı olması ile en çok bulunan ve kolay temin edilen ahşap, mimarideki temel yapı malzemesi olmuştur (Akbulak, 2007). Dağınık yerleşimde, konutlardan uzakta konumlanan ambar, samanlık gibi depolama birimleri de benzer mimaridedir. Bu köylerde genellikle Doğu Karadeniz Bölgesinde görülen, tahıl, mısır, fındık gibi ürünlerin saklandığı, yerden yükseltilmiş, ahşap depolar olan seranderler (Hasol, 2019) de bulunmaktadır. Bu yapılarda başlıca tarımsal ürün olan mısır kurutulup ayıklanmaktadır. Geçim kaynaklarına göre inşa edilen eklentilerin yanı sıra hasat zamanlarında ağaçlara ulaşmak için kullanılan uzun ahşap merdivenlerin yapı cephelerinde veya bahçelerdeki varlığı ile tarlalarda kullanılan traktörlerin bahçe ya da garajlarda bulunması da kırsal endüstri ile ilişkilendirebilecek öğelerdir (Şekil 8).

Şekil 8: Hacıosman Köyü'nde çantı tekniğinde yığma ahşap ambar yapısı ve Elmalı köyü ahşap depolama birimleri ile Dereköy ve Elmalı köyleri geçim kaynaklarına ilişkin görseller (Soykök Ede, B. ve Taş, M. arşivi, 2020 ve 2023)

Kırsaldaki Endüstri Mirası Örneği Olarak Çeşitli Üretim Atölyeleri

İznik kırsalındaki önemli kırsal endüstri mirasından biri Sansarak Köyü'nde bölgenin tek ustası tarafından 60 yılı aşkın süredir yapılan küfeciliktir. Büyük ve dayanıklı sepetler olarak bilinen (Hasol, 2019) küfeler; kestane, ak meşe ve fındık ağaçlarının şekillendirilmesiyle, 50- 80 cm arasında farklı yüksekliklerde ya da saplı olarak 30- 35 cm' lik daha küçük boyutlarda üretilmektedir. Küfe yapımı köydeki küçük bir atölyede gerçekleştirilmektedir. Ağaç dallarının ormandan kesilip getirilmesi, köy fırınında ısıtılması, parçalanması, tezgâhta (iskelede) bıçkılama, küfenin örülmesi, oluşturulan küfelerin dövülmesi, sıkıştırılması ve temizlenmesi gibi işlemler insan gücüyle yapılmaktadır. Önceki dönemlerde fırınlarda pişirilen ekmeklerin taşınması, özellikle Müşküle, Göllüce, Çamdibi, Elbeyli gibi köylerde ağaçlardan toplanan zeytinlerin taşınması ya da zeytinlerin salamurası için kullanılan küfeler günümüzde daha çok hayvanlara saman vermede kullanılmaktadır. Farklı bir zanaat, kültürel değer ve endüstri mirası olan küfecilik günümüzde eski önemini yitirmiştir (İznik Belediyesi, 2021a).

Yapımı yıllardır süren bir diğer ahşap işi de bastonculuktur. İnsanların dayanak olarak kullandığı bastonu İnikli'deki baston ustası, *doğa ve insan arasındaki yardımlaşma* aracı olarak tanımlamaktadır. Bahar aylarında kızılcık, dişbudak, karaağaç gibi ağaçların yeni çıkan dalları daha ağaç üzerinde iken baston yapılacak forma uygun olarak bükülür, dallar sonbahar ayına kadar bu şekilde gelişir ve böylelikle gelişen dal kesildiğinde istenilen forma daha kolay ulaşılmış olur. Kesilen dallar öncelikle fırında kurutulur, düzeltme ağacında düzeltilir, sonrasında bu dallar 5- 6 ay kadar bekletilir ve ardından törpüleme işlemleri yapılır. Ceviz, zeytin ya da dut ağacından oluşturulan tutma yerleri monte edilir ve boyanır. Üstü sundurmalı bir eklentide gerçekleştirilen bastonculuğun yanı sıra fırın küreği, oklava gibi ahşaptan farklı el emeği ürünler de bu kırsal atölyede üretilmektedir (İznik Belediyesi, 2020).

Tacir Köyü'nde özellikle tarımla uğraşan çiftçilere ve orman işleri yapan kişilere balta, kazma, keser, çeşitli tarım aletleri, meyveleri aşılamada kullanılan aşı bıçakları ve köy makarnası yapımında kullanılan hamur satırları gibi aletler üretilen bir sıcak demir atölyesi bulunmaktadır. Yüksek ısılara ulaşan fırın, demirlere su vermede kullanılan su teknesi, kaynak makinesi gibi öğeler bu işin yapıldığı mekândaki ana bileşenlerdir (İznik Belediyesi, 2021b) (Şekil 9).

Şekil 9: İznik kırsalı endüstri miras örnekleri (İznik Belediyesi, 2021a, 2020 ve 2021b).

Tartışma ve Sonuç

Belirli dönemlerdeki farklı geçim kaynaklarına göre şekillenmiş, konut içinde düzenlenen üretim alanları ile konut dışındaki üretim ve depolama yapıları geleneksel üretim yöntemlerinin ve bilgi birikiminin somut temsilcileridir. Küçük ölçekte birer kırsal endüstri mimari mirası olarak değerlendirilen bu mimari örneklerin azlığı ile nadirlik değeri taşıdığı da söylenebilir.

Kırsal alandaki değişimin önemli bir nedeni, tarım sektörünün yaşadığı dönüşüm ve tarımda modernleşme sonucu insan gücüne duyulan ihtiyacın azalması ve buna bağlı olarak kente göçlerin artmasıdır. Türkiye'de 1950'ler itibariyle görülen bu durum, nüfus kaybı ve ıssızlaşma, kırsaldaki üretimin kesintiye uğraması ile gelişen ekonomik sıkıntılar, özgün yaşantının yitirilmesi, doğal ve kültürel mirasın yok olması kırsal alandaki temel sorunlar haline gelmiştir. Ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan kentsel alanlara bağımlı hale gelen kırsalın canlandırılmasında özellikle kırsal yaşam ve kırsal ekonomilerin kaynağı olan tarım ve hayvancılığın devamlılığı önemlidir (ÇEKÜL-TKB, 2013). Bu devamlılığı sağlarken kırsal turizmden de yararlanılabilir. Kırsal turizmde yerel değerler özgünlüklerini koruyarak turistik ürüne dönüştürülmekte ve yerel

kalkınmada bu ürünlerin analizi, kullanımı, geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi önemli olmaktadır (Tokmak ve Sever, 2020). Turizmde yeni deneyimler elde etme arayışı, kırsal coğrafyalardaki doğal ve kültürel mirasın yeniden keşfi, kırsal alanlar ve yerel toplum gelenekleri ile bağlantıya geçilmesi gibi konulara vurgu yapan tematik turizm hareketleri günümüzde oldukça popülerdir (Seba, 2012'den akt.; Büyük ve Can, 2020). Bu bağlamda İznik kırsalındaki kırsal endüstri mimari miras değerleri birer potansiyel olarak görülebilir ve değerlendirilebilir. Kırsal endüstri yapıları yerel üretim faaliyetlerinin gerçekleştiği mekânlar olmalarının yanında, kırsal alanların özgün yerleşim dokusu ve mimari karakterinin oluşmasına katkı sağlayan mimari miras değerleridir.

Teknolojik ilerlemeler sonucu yeni endüstriyel öğütme yöntemlerinin kullanıldığı günümüzde, organik ata tohumlarının ekilmesi ve geleneksel yöntemlerle un haline getirilmesi özellikle koruma altına alınması gereken bir tarım ve üretim kültürü, Kırıntı Köyündeki tarihi su değirmeni de işlevini hala sürdürmesi ile önemli bir endüstri mimari miras değeridir. Kültürel miras değerlerinin turizme entegre edilmesi ve tanıtılmasında; otantik duygusu yaratması, tarihi ve kültürel değerleri canlandırması, ilgi çekmesi ve ziyaretçiye deneyim katması gerekmektedir (McKercher vd., 2005). Bu bağlamda bölgenin Gürcü köyü olmasını da anımsatacak deneyimler ile değirmende buğdayın öğütülerek unun elde edilmesi, ardından köy fırınlarında bu unlardan yapılmış ekmeklerin pişirilmesi, bu ürünlerin ikramı gibi aktiviteler gündelik köy yaşantısındaki kesitler olarak kırsal turizme entegre edilebilir.

Kültürel bir unsur olan zeytin ile turizmin bütünleşmesi doğal bir süreç olarak nitelendirilmekte (Alonso ve Northcote, 2010), İspanya, İtalya, Yunanistan, Portekiz, Fransa, Fas ve Tunus gibi ülkelerde zeytinin geleneksel işliklerde işlenme süreci, zeytinyağı üretimi ile müze, fuar ve festivallerde tanıtımı gibi çeşitli aktiviteleri barındıran zeytin- zeytinyağı turizmi/ tarım endüstrisi turizmi gerçekleştirilmektedir (Murgado, 2013; Gülhan, 2016; Arıkan Saltık ve Çeken, 2017). 2019 yılında UNESCO Genel Konferansında 26 Kasım "Dünya Zeytin Ağacı" günü ilan edilerek, zeytin ağaçlarının barışı, bilgeliği, uyumu temsil etmesi ile tüm insanlık için kültürel önemi vurgulanmıştır (UNESCO, 2022). Bu bağlamda İznik ve İznik kırsalına gelen ziyaretçilere kır manzarası rotalarıyla zenginleştirilmiş zeytinliklerin gezilmesi, zeytincilik kültürünün tanıtılması, mevsime göre zeytin toplama etkinliklerine katılım, zeytin işleme süreçlerinin anlatılması ve tadım yapılması gibi deneyimlerin olduğu ve zeytin satışı ile son bulan turlar düzenlenebilir. Zeytin hasadı zamanında köy kadınların hala evlerinin önünde oturup zeytin yapmaları da kırsal yaşamla iç içe gerçekleşen bu turları daha dikkat çekici kılabilir. Zeytin ağaçları ile çevrili İznik ve İznik Gölü Havzasında, zeytinciliğin devam ettiği diğer köylerde de bu gibi kırsal turizm aktivitelerinin gerçekleştirilmesi, kırsal kalkınma, geleneksel üretim biçimlerinin devamı ve kırsal endüstri mimari mirasın sürdürülmesi gibi faydalar sağlayacaktır. Bu bağlamda dünyadan kırsal kalkınma örneklerinin yer aldığı ENRD platformundaki zeytin tarımı, zeytinyağı üretimi, turizm, organik tarım, toprak koruma, sürdürülebilirlik gibi farklı temaları içeren kırsal kalkınma projeleri de örnek alınabilir. Bir kısmı LEADER programı kapsamında yapılan bu projelerin yanı sıra bahçe tarımı ve hayvancılığa yönelik projeler de bulunmaktadır (ENRD, 2023).

17. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar ipekböcekçiliği ve kozacılık Bursa ili ve kırsalında tarım dışında başlıca geçim kaynağı olmuştur. İpekböcekçiliğinin dönemin önemli geçim kaynaklarından olması yöresel mimariyi şekillendirmiş fakat günümüzde

ipekböceği yetiştiriciliğinde geleneksel üretimden modern üretime geçilmesi, bu faaliyeti kırsal alandan uzaklaştırmıştır. Kırsal endüstri mimari mirası olan yapıların bir kısmının kullanım dışı kalarak terk edilmesi ya da tamamen barınma amaçlı kullanılarak yeniden düzenlenmesi özgün değerlerinin zaman içerisinde kaybolmasına sebeptir. Özellikle İznik Gölü Havzası güneyindeki yerleşimler ipekböcekçiliği faaliyetlerinin yeniden canlandırılıp, turistlerin üretim faaliyetlerini etkin olarak deneyimlemesi ve kırsal endüstri mirasın sürdürülebilirliğini sağlamada önemli duraklar olabilir. İpekböcekçiliğinin yeniden faaliyete geçirilmesiyle yeni istihdam alanları yaratılacağı gibi, kırsal kesimdeki gelir düzeyinin artırılması da mümkün olacaktır.

Yörenin üretici kimliği, çiftçilik bilgisi ile doğal ve kültürel değerlerinin sürdürülerek gelecek kuşaklara aktarmanın yolları özgün tarımsal ve hayvansal faaliyetleri sürdürmekle mümkündür. Bu faaliyetlerle ilişkili yapıların varlığı da kırsal endüstri mimari mirasın devamlılığı konusunda önemlidir. Bu yapılar köy hayatını deneyimlemede kullanılabilecek mekânlardır. İsviçre'de tarım turizminin en ilginç örneklerinden biri olan samanlıklarda, saman balyaları üzerinde uyumak gibi farklı deneyimler bu alanların turizmine katılmasına fırsat tanıyabilir (Regiosuisse, 2009'dan akt., Baykal, 2021).

İznik kırsalındaki ahşap işçiliği için ağaçların temininde kırsaldaki ormanlık alanlardan faydalanılmakta, ahşapları ısıtmak için köy fırınları kullanılmakta, yapılan tüm işlemler küçük aletler yardımıyla, kırsal yerleşimlerdeki depo, sundurma gibi işliklerde gerçekleşmektedir. Bu küçük kırsal atölyeler geleneksel üretim yöntemlerini deneyimleme ve izlemede önemli mekânlar olabilir. Benzer şekilde tarımda kullanılan ürünlerin de üretildiği demircilik tarım endüstrisinde kullanılan ürünleri tanıma noktasında önemlidir. Farklı üretim süreçlerinin, insan gücünün ve el işçiliğinin olduğu bu işler, İznik kırsalında oluşturulacak endüstri miras turlarında üretim süreçlerinin aynı anda görülebilir olması ve bu ürünlerin belki daha küçük boyutlarda da üretilerek satılması ile hem bir zanaat ve kültür devam edecek, hem de yan gelir olarak ekonomik fayda sağlanacaktır.

İznik Belediyesi yürüttüğü "Yaşayan İznik Hazineleri" çalışması kapsamında bu gibi kültürel değerleri tanıtıp, videolarla belgelemektedir. Bu değerlerin aynı zamanda teşvik edilerek devamlılıklarının sağlanması ve yaşatılıp canlandırılmaları oldukça önemlidir. Uzun vadede başarılı olunabilmesi için özgün geçim kaynakları bırakılmamalı, çağdaş yaşam ile geleneksellik arasındaki otantik konum korunmalıdır (Aichner, 2018). Fransa, İtalya, İngiltere, İsviçre, Avusturya kırsalında tarım turizmi, kırsal turizm ve çiftlik turizminde olduğu gibi (Baykal, 2021), kırsal turizm, endüstri miras turizmi ve tarım turizmi birbiriyle bütünleştirilebilir. Sonuç olarak, kırsal endüstri mimari miras değerleri, kırsal turizm ve kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasında stratejik bir konuma sahiptir.

Bu çalışmada kırsal endüstri miras değerleri belirlenmiş, bu özgün değerler kırsal mimari koruma, kırsal turizm ve kırsal kalkınma ile ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın bulguları, İznik kırsalındaki mevcut ve olası turizm potansiyellerinin belirlenmesi, İznik'teki turizm faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, kırsalın yerinde kalkınma olanaklarının saptanması ile UNESCO Dünya miras sürecinin bir parçası olarak hem bu sürece katkı hem de bu süreçten faydalanma noktasında önemlidir.

Kaynakça

Ahunbay, Z. (2011). *Tarihi çevre ve restorasyon.* YEM Yayınları.

Akbulak, C. (2006). *İznik Depresyonu'nun beşeri ve iktisadi coğrafya açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Akbulak, C. (2007). İznik gölü havzasında arazi kullanımının seçilmiş köyler üzerinde incelenmesi. *Coğrafya Dergisi,* (15), 24-43. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iucografya/issue/25064/264598.

Akci, A. (2015). *Kırsal kalkınma için bir model önerisi: köy kümeleri.* [Yayımlanmamış doktora tezi] Selçuk Üniversitesi, Konya.

Alioğlu, E.F. (2015). İznik'teki tarihsel miras ve sürdürülmesi için temel ilkeler. *UNESCO Dünya Mirası Olma Yolunda İznik Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı (s. 701-717) içinde.*

Alonso, A.D. ve Northcote, J. (2010). The development of olive tourism in Western Australia, *International Journal of Tourism Research*, 12, 696–708.

Alptekin, Ü. (2002). *İpekböcekçiliği ve sivil mimari yapılanmaya etkileri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Amcoff, J., Westholm, E. (2007). Understanding rural change—demography as a key to the future. *Futures,* 39(4), 363-379. https://doi.org/10.1016/j.futures.2006.08.009.

Aran, K. (2000). Barınaktan öte: Anadolu kır yapıları. *Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi.*

Arıkan Saltık, İ. ve Çeken, H. (2017). Agroturizmde yeni eğilimler: zeytinyağı turizmi. *Journal of Life Economics,* 4(4), 89-102. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/jlecon/issue/37066/426072.

Avrupa Konseyi. (1977). *Rural architecture in regional planning No. 5*-Granada Symposium [Bölgesel Planlamada Kırsal Mimarlık Sempozyumu No. 5- Granada Sempozyumu]. https://www.coe.int/en/web/landscape/reference-texts.

Avrupa Konseyi. (1989*). Recommendation on the protection and enhancement of the rural architectural heritage [Kırsal mimarlık mirasının korunması ve iyileştirilmesine ilişkin tavsiye]*. https://www.coe.int/en/web/landscape/reference-texts.

Avrupa Konseyi. (2023). *Rural development*. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/rural-development_en#leader.

Barrientos, F., Martin, J., De Luca, C., Tondelli, S., Gómez-García-Bermejo, J., Zalama Casanova, E. (2021). Computational methods and rural cultural & natural heritage: A review. *Journal of Cultural Heritage,* 49(2021), 250-259.

Baykal, F. (2021). *Dağlık bölgelerin sürdürülebilir kırsal kalkınmasında tarım turizminin rolü,* M. Civelek ve T. Dalgın (Ed.), *Tarım Turizmi* kitabı içinde (ss. 22-45). Detay Yayıncılık.

Briedehan, J. ve Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas-vibrant hope or impossible dream?, *Tourism Management,* 25, 71-79. DOI:10.1016/S0261-5177(03)00063-3.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2018). Turizm-ve-Kulturel-Yapi.pdf (bursa.bel.tr).

Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2022). Türkiye'nin UNESCO adayı: İznik (bursa.bel.tr).

Büken, B. (2003). *İznik Gölü çevresindeki yerleşimlerin incelenmesi ve Yeni Sölöz geleneksel yerleşim dokusunun korunması üzerine bir araştırma* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Büyük, Ö. ve Can, E. (2020). Zeytinyağı kültürel rotalarının turizm potansiyeli açısından değeri ve Türkiye'de uygulanabilirliği. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(1), 191-210.

C´aceres-Feria, R.; Hern´andez-Ramírez, M.; Ruiz-Ballesteros, E., (2021). Depopulation, community-based tourism, and community resilience in southwest Spain. *Journal of Rural Studies,* 88: 108-116. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.10.008.

Çeken, H., Karadağ, L. ve Dalgın, T. (2007). Kırsal kalkınmada yeni bir yaklaşım kırsal turizm ve Türkiye'ye yönelik teorik bir çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi,* 7(1), 1-14.

ÇEKÜL-TKB. (2013). *Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Raporu Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları*. https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/2013-vizyon-planlari.

Çubuk, M. (1985). Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokyumu. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumları II, *MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları*.

ECOVAST. (1994). *A Strategy for Rural Europe*. European Council For The Village and Small Town.

Elbas, A. (Ed.). (2014). *Bursa köylerinde geleneksel mimari ve arkeoloji-I*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

ENRD. (2023). *LEADER/CLLD*. ENRD-The European Network for Rural Development. https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld_en.

ERIH. (2023). *European Route of Industrial Heritage*. https://www.erih.net/.

Eres, Z. (2008). *Türkiye'de planlı yerleşmelerin tarihsel gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi planlı kırsal mimarisinin korunması sorunu* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Eyice, S. (1988). İznik tarihçesi ve eski eserleri. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları*: 1.

Güler, K. (2016). *Türkiye'de nüfusunu yitiren kırsal yerleşimlerin korunması için bir yöntem önerisi: Ödemiş-Lübbey köyü örneği* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Gülhan, D. (2016). Sürdürülebilir turizm kapsamında tarım endüstrisi ve zeytinyağı turizminin Birgi yerleşiminde olabilirliği üzerine bir değerlendirme. *Social Sciences,*11(2), 116- 132. http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.2.3C0140.

Harman Aslan, E. (2016). *Arkeolojik ve kırsal mimari miras birlikteliğinin korunabilirliği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Hasol, D. (2019). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü.* YEM Yayınları.

ICOMOS-TICCIH (2011). Endüstri mirası sitleri, yapıları, alanları ve peyzajlarının korunması için ICOMOS-TICCIH ortak ilkeleri "DUBLİN İlkeleri". ICOMOSTR_tr0914779001536912340.pdf.

ICOMOS. (2022). 18 April: Future themes / Previous Years - 18 avril : Futurs thèmes / Années précédentes - International Council on Monuments and Sites (icomos.org). (Erişim Tarihi: 23.01.2022).

Ishwaran, N. (2004). International conservation diplomacy and the world heritage convention. *Journal of International Wildlife Law and Policy*, 7: 43-56. https://doi.org/10.1080/13880290490480158.

İznik /Nikaia/Nicaea Yönetim Planı (2022- 2027).

İznik Belediyesi. (2000). YAŞAYAN İZNİK HAZİNELERİ "BASTON USTASI ŞÜKRÜ KAYA" - YouTube. *(Erişim Tarihi: 26.12.2020).*

İznik Belediyesi. (2021a). İZNİK'İN YAŞAYAN HAZİNELERİ "KÜFE USTASI HAKKI ATEŞ" (iznik.bel.tr). *(Erişim Tarihi: 17.08.2021).*

İznik Belediyesi. (2021b). YARIM ASIRDIR DEMİR DÖVÜYOR (iznik.bel.tr). *(Erişim Tarihi: 17.08.2021).*

İznik Kaymakamlığı. (2021). *http://www.iznik.gov.tr/mahalleler. (Erişim Tarihi: 17.08.2021).*

İznik Kaymakamlığı. (2023). *Zeytincilik (iznik.gov.tr).(Erişim Tarihi: 20.08.2023).*

Kavruk, H., Erdem, T., Öztaş, N., Keleş, İ., Yusuf, P. ve Aktürk, B. (2012). *Türkiye'de köy yerleşimi ve yönetimi*. TODAİE Yayınları.

Kayı, S. (1996). *Kırsal yerleşmelerin mekânsal analizi için bir yöntem önerisi Gürle örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Kayıkcı, S. (2009). *Türkiye'de kırsal alan yönetimi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kayın, E. (2012). Bir "kültürel manzara-kültürel peyzaj" öğesi olarak kırsal yerleşimlerin korunmasına yönelik kavramsal ve yasal irdelemeler. *Mimarlık* (367), 46-49.

Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimleri sözlüğü.* İmge Yayınları.

Kiper, T., Özyavuz, M., Korkut, A. (2011). Doğal peyzaj özelliklerinin kırsal turizm gelişimine etkisi: Tekirdağ ili Şarköy ilçesi örneği. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi,* 8(3), 22-34.

Lane, B. (1994). What is rural tourism? *Journal of Sustainable Tourism.* 2(1-2), 7-21. DOI: 10.1080/09669589409510680.

Lane, B., (2005). Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation. *RIAT Revista Interamericana de Ambiente y Turismo (Interamerican Journal of Environment and Tourism),* 1(1): 12-18.

Li, Y., Westlund, H., Liu, Y. (2019). Why some rural areas decline while some others not: An overview of rural evolution in the World. *Journal of Rural Studies,* 68, 135-143. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2019.03.003.

MacDonald, R. & Jolliffe, L. (2003). Cultural rural tourism evidence from Canada, *Annals of Tourism Research*, 30(2), 307-322.

Mazlum, D., Eres, Z., Barlık, T. ve Türk, Ş. (2004). Orhangazi (Bursa) Karsak Köyü kırsal mimarlık envanteri. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, (3), 229- 257.

McKercher, B., Ho, Pamela and du Crus , H. (2005). Relationship between tourism and cultural heritage management: Evidence from Hong Kong. *Tourism Management,* 26(4), 539-548. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.02.018.

Muilu, T., Rusanen, J. (2003). Rural young people in regional development the case of Finland in 1970–2000. *Journal of Rural Studies.* 19(3), 295-307. DOI:10.1016/S0743-0167(03)00003-2.

Mulero, A., (2001). Sierra Morena como espacio protegido: del olvido tradicional al inter´es reciente. *Investigaciones Geográficas,* 25: 51-66. https://doi.org/10.14198/ INGEO2001.25.06.

Murgado, E.M., (2013). Turning food into a gastronomic experience: olive oil tourism, *Options Mediterranean's,* 106, 97-109.

Oktay, S., Taş, N. & Taş, M. (2020). Kültürel Miras Alanlarının Korunması ve Afet Yönetimi İlişkisi. Reislince , 4 (2) , 305-321 . DOI: 10.32569/resilience.710387

Orbaşlı, A. (2017). Conservation theory in the twenty-first century: slow evolution of a paradigm shift?. *Journal of Architectural Conservation*, 23(3), 157-170. https://doi.org/10.1080/13556207.2017.1368187

Öksüz Kuşçuoğlu, G., Taş, M., (2017). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi. Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi , vol.2, no.1, 58-67.

Rapoport, A. (2004). Kültür mimarlık tasarım. (S. Batur Çev.) *YEM Yayınevi.*

Regiosuısse (2009). Agrotourisme-Attentes de L'agriculture et du Tourisme. Communauté du Savoir-Faire, 3'e Séance. Rodi-Fiesso/Suisse: Les Feuilles de Résultats (CoSF).

Scazzosi, L. (2018). Rural landscape as heritage: reasons for and ımplications of principles concerning rural landscapes as heritage ICOMOS-IFLA 2017. *Built Heritage*, 3, 39-52.

Seba, J.A. (2012). Tourism and Hospitality: Issues and Developments. *Apple Academic Press.*

Sharpley, R. (2002). Rural tourism and the challenge of tourism diversification: The case of Cyprus, *Tourism Management*, 23, 233-244.

Skuras, D., Petrou, A. & Clark, G. (2006). Demand for rural tourism: The effects of quality and information, *Journal of Agricultural Economics*, 35, 183-192.

Soykan, F. (1999). Doğal çevre ve kırsal kültürle bütünleşen bir turizm türü: kırsal turizm. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi,* 10, 67-75.

Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12, 1-11.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2018). *On birinci kalkınma planı (2019-2023). Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu.*

Şentürk, A. (2012). *Unesco Dünya Miras Listesinde yer almanın, ülke kültürel miras koruma politikalarına etkileri üzerine bir değerlendirme*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Tarım ve Orman Bakanlığı, (2023). *Sulak Alanlar (tarimorman.gov.tr)*.

Taş, M., Taş, N., Çahantimur, A. (2009). A participatory governance model for the sustainable development of Cumalikizik, a heritage site in Turkey. *Environment & Urbanization,* 21(1), 161-184. DOI: 10.1177/0956247809103012.

Taşlıgil, N. (1997). Dünden bugüne Bursa'da ipekböcekçiliği. *Marmara Coğrafya Dergisi,* 1, 237-246.

Tokmak, C ve Sever, Y. (2020). Kırsal turizm destinasyonlarında yerel kaynak kullanımı: Bursa örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,* 6(3), 436-454.

UNESCO. (1976). *Recommendation concerning the safeguarding and contemporary role of historic areas-Nairobi resolutions [Tarihi alanların korunması ve çağdaş rolleri konusunda tavsiyeler-Nairobi kararları]*.

UNESCO. (2022). *Message from Ms Audrey Azoulay, Director-General of UNESCO, on the occasion of World Olive Tree Day, 26 November 2022 - UNESCO Digital Library.*

UNWTO, (2023a). *The Closing Ceremony of the International Year of Sustainable Tourism for Development 2017 | UNWTO.*

UNWTO, (2023b). *Tourism and Rural Development | UNWTO.*

UNWTO, (2023c). *UNWTO Invites Applications for Best Tourism Villages 2022.*

Uysal, M. (2018). Endüstriyel miras ve turizm ilişkisinin Türkiye turizm planlaması kapsamında değerlendirilmesi, A. Özköse ve N. Türker (Ed.), *I. Uluslararası Turizm ve Mimarlık Konferansı bildiriler* kitabı içinde (ss. 323-338). Karabük: Karabük Üniversitesi.

Venedik Tüzüğü. (1964). *Tarihi anıtların ve çevrelerin korunması ve restorasyonu için uluslararası tüzük (Venedik Tüzüğü 1964)*. İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi, Venedik. http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasibildirgeler&dil=tr

Yalman, B. (2000). İznik Nikaia. Üniform *Matbaacılık*.

Yılmaz, B. ve Atik, G. (2006). Doğal peyzaj özelliklerinin kırsal yerleşimler üzerindeki etkileri: Bartın örneği. *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-9.

URL 1: *Dosya:Latrans-Turkey location Bursa.svg - Vikipedi (wikipedia.org)*. (Erişim tarihi: 19.11.2021).

URL 2: *Zeytin Hasadı, Zeytin Toplama Turu, Zeytin Turu, Günübirlik Tur, Doğa Turu, Yürüyüş Turu, Trekking, Zeytin (tamzaratur.com)*. (Erişim tarihi: 01.09.2023).